

Ярослав КОНДРАЧ

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНИ У 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Україна, приділяючи значну увагу стосункам із сусідніми державами, залишається коридором між Росією та Заходом. Співпраця з ЄС сприяла стабільності міжнародних відносин та утвердженню України як впливової європейської держави. Різноманітні та тривалі взаємини нашої держави з країнами регіону – важлива умова її інтегрування в європейське співтовариство. Відносини України з державами Східної Європи з огляду на низку історичних, геополітичних, культурних та інших чинників мають свої особливості. Подібними є соціально-економічні та політичні проблеми, що доводиться вирішувати на шляху трансформації суспільств. Україна – це серйозний чинник східноєвропейського розвитку.

Польща – один із головних стратегічних партнерів України на європейському континенті, вона підтримує її прагнення до зближення з Європою. Незмінність такої позиції польської влади впродовж тривалого часу набула для України важливого значення як у контексті успішної реалізації політики європейської інтеграції, так і щодо розвитку двосторонньої економічної співпраці. Це стосується як державної політики загалом, так і окремих її складових, зокрема економічної, соціальної, культурної тощо.

Польща за часів Л. Валенси та О. Квасневського активно підтримувала євроінтеграційні процеси в Україні. Вона остерігалася посилення впливу Росії на Україну та переорієнтацією останньої на північного сусіда, а відтак, перетворення польсько-українського кордону на нову лінію поділу між двома блоками. Підтримку української дипломатії Республікою Польщею можна пояснити також особливістю її зовнішньої політики, де пріоритетне значення надається західному вектору. Його продовжує східний зовнішньополітичний напрям, що перебуває під значним впливом США, Німеччини, Франції, Англії, ЄС і НАТО. Польська східна політика ґрунтується на системі зовнішньополітичних відносин зі країнами Східної та Центральної Європи, в яких вона, зважаючи на свій авторитет та співпрацю з ЄС, НАТО та іншими міжнародними організаціями, виступає як регіональний лідер та посередник між цими країнами із Заходом¹.

Україна належить до тих держав регіону, з якими Республіка Польща активно розвиває відносини, виступаючи в ролі посередника. Виникнення білорусько-російсько-української військової вісі європейське співтовариство розглядало

¹ Хахула Л. Україна й українці в офіційному та медійному дискурсах сучасної Польщі / Л. Хахула // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 224–227.

як стратегічну небезпеку, адже Захід усвідомлює ту вирішальну роль, яку може відіграти Україна у відновленні Російської імперії. Саме тому ЄС підтримувала Польщу в налагодженні зв'язків з Україною. Республіка Польща зацікавлена поширювати західноєвропейську політику на пострадянські країни, оскільки статус посередника надає вагомості її голосу на міжнародній арені.

Російсько-американське зближення, допомога Російської Федерації США в антитерористичній кампанії, активізація німецько-російських відносин, значно трансформували розстановку сил на міжнародній арені. Зміна зовнішньополітичних орієнтирів зумовлена прагненням Польщі бути геостратегічним гравцем. Активізація відносин між Польщею і Російською Федерацією автоматично зменшує загрозу для польської національної безпеки з боку Росії.

Якщо в кінці 90-х років польське керівництво більше орієнтувалося на Захід, то українські дипломати, розвиваючи зв'язки із Заходом, підтримували тісніші відносини з Росією. Це зумовлювало розбіжності у зовнішньополітичних орієнтирах держав. Посилення співпраці Республіки Польща з Російською Федерацією ліквідувало ці суперечності в зовнішньополітичних орієнтирах України і Польщі. Україна, як і Польща, розвиваючи відносини зі США та європейськими державами, активно співпрацює з Росією. Однак зауважимо, що рівень співпраці кожної з держав у реалізації східного та західного зовнішньополітичних векторів різний. Якщо Польща досягла значних успіхів у розвитку взаємозв'язків із Заходом, Україна вивела на порівняно високий рівень свої відносини з Російською Федерацією. Поглиблення українсько-польських відносин може бути сприятливим для Польщі в реалізації відносин Варшава–Москва, а Україна може розраховувати на польську допомогу в її прагненні до інтеграції з ЄС. Реалізація цього напрямку може значно підвищити міжнародний авторитет двох держав.

Падіння престижу України внаслідок “справи кольчуг”, протистояння двох блоків держав у Раді Безпеки ООН та війна в Іраці значно видозмінили систему міжнародних відносин, вплинувши й на українсько-польські зв'язки. Польща одразу заявила про підтримку дій США. Україна, активізуючи відносини з Російською Федерацією та перебуваючи у зв'язку зі “справою кольчуг” осторонь Заходу, задекларувала, що виступає за мирне вирішення конфлікту. Загалом, офіційний Київ прийняв рішення про спрямування 5-ї окремої механізованої бригади Збройних Сил України до очолюваної Польщею міжнародної дивізії у складі стабілізаційних сил в Іраку².

Економічна співпраця між Україною і Польщею поглиблюється, насамперед в у сільському господарстві та машинобудуванні, енергетиці, теплопостачанні, військово-промисловому комплексі, фармацевті та медичному устаткуванні. Збільшенню міждержавного товарообігу суттєво сприяли постійні українсько-польські економічні форуми і семінари, організатором яких, здебільшого, була Польща. Вона передає досвід у реформуванні економіки Україні, активно сприяє поживленню економічних відносин, діяльності українсько-польської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва³.

² Медзик А. Наші в пустелі / А. Медзик// День. – 2003. – № 139. – 12 серпня.

³ Кресло А. Польсько-українські стосунки та образ України у польській пресі (1994–2003) / А. Кресло. – Львів, 2005. – С. 89–93.

Позитивно вплинули на економічну співпрацю угоди про співробітництво між міністерствами, урядовими організаціями та підписання Меморандуму про заходи, спрямовані на лібералізацію торгівлі між Україною і Польщею, але на сучасному етапі, після вступу Польщі в ЄС – відмінність між українською та польською економіками збільшується. Тому економічна співпраця потребує переоцінки правничих та економічних засад обох держав і створення сучаснішої нормативної основи. Меморандум про заходи, спрямовані на лібералізацію торгівлі між Україною і Польщею, доцільно замінити Договором про лібералізацію торгівлі, який потрібен для зміцнення економік двох держав⁴.

Важливий аспект українсько-польського співробітництва – міжрегіональна співпраця. На прикладі співпраці єврорегіонів “Карпати” та “Буг” відбувається нормалізація прикордонних відносин. Сприяючи активізації бізнесу у прикордонних областях, створенню спільних підприємств із капіталом польських та українських підприємців, розвитку туризму, культурній, науковій та освітній співпраці, обидві держави тим самим зумовлюють інтенсифікацію суспільного життя на своїх периферійних частинах⁵.

Сучасна державна стратегія Польщі ґрунтується на серйозній проблемі, як зберегти національну ідентичність та незалежність. Існування Польщі, яка наражалася на вторгнення, залежала від дій великих сусідніх держав, передовсім таких могутніх, як Росія та Німеччина. Тому історія Польщі досить складна, а її становище часто змінювалося – від незалежності й навіть панування в регіоні до повного зникнення з карти світу. Для деяких держав геополітика не є першочерговим завданням. Проте для Польщі це серйозна проблема: поразка потягне за собою національну катастрофу. Історія держави підтверджує, що поразка цілком реальна. Засвоївши уроки, Польща усвідомила, що їй необхідно зберегти свою незалежність та уникати іноземної окупації. Економічні, інституційні та культурні проблеми важливі, проте аналіз позиції Польщі завжди повинен повертатися до цієї основної проблеми. Для України, як сусідньої країни та серйозного партнера, приклад Польщі – це своєрідний приклад та модель для збереження та творення своєї державності.

Такі потужні держави, як Росія та Німеччина, для Польщі є потенцією проблемою, найкраще рішення – стати своєрідним буфером, який Берлін та Москва поважатимуть. Другим варіантом може бути альянс з однією із цих країн, створений з метою захисту. Він видається неймовірно важким для реалізації, оскільки залежність від Росії чи Німеччини передбачає можливість поглинання. Третій варіант – знайти іншу сторонню державу, яка гарантувала б її інтереси, наприклад США.

Практично в ідентичній ситуації перебуває Україна: з одного боку супердержав – Росія, з іншого – Європейський Союз. Хоча Україна й задекларувала позаблоковий статус, але це дається великою ціною. Раніше чи пізніше, але їй

⁴ Кондратюк К. Українсько-польське транскордонне співробітництво (1992–2010) / К. Кондратюк // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 240–249.

⁵ Манько Л. Аналіз рівня глобалізованості єврорегіонів “Карпати” та “Буг” протягом 2004–2011 рр. / Л. Манько // Науковий блог НУ “Острозька Академія”. – 2012. – 12 травня.

потрібно буде зробити вибір у геополітичній системі координат. Це ключова проблема вектора розвитку країни та її державних інституцій.

З 1991 р. Польща скористалася можливістю, недоступною раніше: членство в таких міжнародних організаціях, як ЄС та НАТО. Важливо, що це членство об'єднало Німеччину і Польщу в межах єдиної політичної структури. Так, вони гарантують безпеку Польщі та знімають потенційну загрозу з боку Німеччини. Це виявилось ефективним, оскільки Росія у той момент займалася вирішенням внутрішніх проблем.

Така ситуація також не позбавлена недоліків, оскільки ґрунтується на тезі, що НАТО та ЄС – надійні інституції. Якщо Росія виявить агресію, здатність НАТО розгорнути війська для опору більше залежатиме від американців, ніж від європейців. Суть “холодної війни” полягала в боротьбі за вплив на Північно-Європейській рівнині, і ця війна принесла 40 років ризиків та витрат. Польща не може розраховувати на те, що американці готові піти на таке знову, принаймні, в контексті НАТО. Щобільше, Європейський Союз – це не військова організація, а економічна зона вільної торгівлі. Як така, вона має неабияку цінність для Польщі у сфері економічного розвитку. Проте ступінь її впливу на Німеччину зараз поставлений під сумнів. Відносини всередині ЄС надзвичайно напружені, а її майбутнє позбавлене чіткого орієнтира. Існують сценарії, згідно з якими Німеччина, не бажаючи брати на себе витрати зі збереження ЄС, може послабити зв'язки з цим блоком і зблизитися з Росією. Німеччина, яка теоретично не пов'язана тісно з жодною міжнародною європейською організацією і такою, що зміцнює економічні зв'язки з Росією, власне і є найбільш несприятливим сценарієм для Польщі⁶.

Очевидно, тісні зв'язки з НАТО і ЄС – це головне стратегічне рішення Польщі, але життєздатність НАТО як військової сили вельми сумнівна, а майбутнє ЄС важко спрогнозувати. Цей факт лежить в осерді головної стратегічної проблеми Польщі. Після здобуття незалежності у ХХ ст., Польща прагнула вступити в міжнародні альянси, щоб почуватися у безпеці поряд із Росією та Німеччиною. Одним із таких альянсів був блок “Міжмор'я” – це поняття у міжвоєнний період запровадив польський генерал Юзеф Пілсудський, який закликав до створення альянсу, до складу якого повинні були увійти держави Центральної Європи від Балтійського до Чорного моря, щоби спільно протистояти Німеччині та Росії. Концепція “Міжмор'я” так і не прижилася, і жоден із цих альянсів не допоміг Польщі вирішити її проблеми⁷.

На сучасному етапі Польща робить серйозні дипломатичні кроки. Її активність в Україні та Білорусі стратегічна – ці держави своєрідний буфер, який захищає східний кордон. Найімовірніше, Польщі не вдасться перемогти Росію у дуелі за вплив у цих країнах, проте її дії – виправданий маневр у контексті ширшої стратегії.

Однією з найважливіших зовнішньополітичних цілей після проголошення незалежності України було членство в європейських міжнародних організаціях. Інтеграція в європейські структури – Раду Європи, Європейський Союз, НАТО й

⁶ Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація Польщі у 90-х роках / В. Дем'янець // Людина і політика. – 2000. – № 4.

⁷ Щепанський Т. Міжмор'я. Східноєвропейська політика конфедерації незалежної Польщі. / Т. Щепанський. – Варшава, 1993. – С. 2–4.

інші міждержавні організації, що є основою політичної архітектури Європи, – простежувалася з перших кроків зовнішньої політики суверенної держави. Процес інтеграції України в європейський політичний, правовий, військовий та економічний простір відбувається з певними труднощами. Україна, за оцінками міжнародних експертів, за рівнем визнання міжнародних документів і прав людини в середині 80-х років ХХ ст. посідала 62 місце серед країн-членів ООН, тому інтеграція в міжнародні європейські організації не могла бути швидкою.

Зміцненню міжнародного становища України і процесу її демократизації сприяв вступ до Ради Європи (РЄ) – найстарішої і найбільшої регіональної міжнародної організації. Основні завдання, заснованої у грудні 1949 р. Ради Європи, такі: захист прав людини й парламентської демократії, забезпечення принципу верховенства закону, прийняття угод, які сприяють єдності європейських країн, їх економічному і соціальному прогресу, спільної політики в соціальній і правовій сферах, забезпечення міжнародної співпраці в організації колективної безпеки, ліквідації регіональних конфліктів. Основні органи РЄ – це Комітет Міністрів, куди входять міністри закордонних справ держав-учасниць, і Парламентська Асамблея, куди входять депутати національних парламентів, представництво яких залежить від кількості населення країни. РЄ виробляє рекомендації урядам, що визначають основні принципи діяльності у правничих справах, освіті, охороні здоров'я і культурі. РЄ має великий досвід у демократичних перетвореннях. Майже 160 угод та конвенцій, ухвалених РЄ, набули чинності закону і зобов'язують країн-членів цієї організації впроваджувати їх у національне законодавство. Найвідоміші документи РЄ з удосконалення процесу демократизації – “Європейська конвенція прав людини”, “Європейська культурна конвенція”, “Європейська хартія місцевого самоврядування”, “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин” тощо⁸.

За два тижні після проведення референдуму 1 грудня 1991 р. Міністерство зовнішніх справ України звернулося до Генерального секретаря РЄ з пропозицією про співпрацю. Відповіддю РЄ було запрошення делегації Верховної Ради України на спеціальну сесію Парламентської Асамблеї у лютому 1992 р., де офіційно розпочалися переговори про вступ до РЄ. Ще одним кроком у розвитку контактів із РЄ став візит у квітні 1992 р. у штаб-квартиру організації у Страсбурзі української делегації юристів. У підготовленому документі “Відносини з Україною” подано рекомендації Комітету Міністрів РЄ розглянути питання про приєднання України до пакета конвенцій.

Упродовж наступних двох років Верховна Рада України працювала над тим, щоб національне законодавство відповідало міжнародним нормам і стандартам, зокрема конвенціям і угодам РЄ. У перші роки незалежності, долаючи наслідки тоталітарної ментальності, Верховна Рада прийняла після гострих політичних дискусій понад 50 законів і велику кількість постанов щодо прав людини, які сприяли демократизації суспільства. Серед них такі: “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, “Про свободу совісті і релігійних організацій”, “Про громадянство України”, “Про національні меншини”, які відповідали кодексу

⁸ *Коломієць О.* Оцінка та перспективи трансформації ЄС: стратегічні пріоритети для Центрально-Східної Європи та України / *О. Коломієць.* – Київ, 2013. – С. 23–35.

європейської демократії⁹. Україна на практиці демонструвала намір стати членом РЄ та дотримуватися міжнародних угод¹⁰.

Відносини України з РЄ з квітня 1994 р. вирізнялися ефективністю. У Страсбурзі розпочала діяльність місія політичного спостерігача України при РЄ, пришвидшувалася робота над приведенням українського законодавства до загальноєвропейських стандартів. Офіційний вступ України до РЄ відбувся 9 листопада 1995 р. у Страсбурзі. Україна стала 37-м членом РЄ. Це був один із перших зовнішньополітичних успіхів незалежної України, що засвідчив її демократичний вибір та орієнтацією на європейський досвід¹¹.

Участь у РЄ покладає на Україну відповідальність у міжнародному масштабі. Виконання загальновизнаних європейських стандартів демократичних свобод і прав людини потребує не лише великих зусиль у подоланні наслідків тоталітарного минулого, а й врахування нових реалій. Прийняття Конституції України мало особливе значення в розбудові демократичних інститутів європейського зразка. РЄ неодноразово висловлювала задоволення першими підсумками участі України в низці програм, практичною роботою українських парламентарів у комітетах та комісіях, але водночас висловлювала претензії щодо демократизації й дотримання прав людини. Під час інспекційних поїздок Україною з метою вивчення питання про реалізацію законів і конвенцій представники РЄ вказують на певні труднощі та відхилення від європейських стандартів.

На сучасному етапі Верховна Рада й Уряд України, долаючи ці труднощі, забезпечують курс на подальшу демократизацію суспільно-політичного життя і зміцнення співпраці в межах РЄ. При підготовці пакетів законів Кабінет Міністрів і Верховна Рада особливу увагу звертають на їх відповідність конвенціям та угодам РЄ.

Яскравий показник активної діяльності України на міжнародній арені – її співпраця в ОБСЄ (Організація з питань безпеки та співробітництва в Європі). ОБСЄ (до 1994 р. НБСЄ – Нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі) – це одна з провідних структур із підтримання безпеки та стабільності, яка охоплює територіально не лише європейський континент, а й Північну Америку (США та Канаду), центральноазійські республіки колишнього СРСР. На 2002 р. членами ОБСЄ було 55 держав. Найвищий орган ОБСЄ – зустрічі глав держав й урядів країн-учасниць, що відбуваються щодва роки. Сформувавшись ще в роки “холодної війни” на підставі Гельсінського Заключного Акта 1975 р., підписаного 33 країнами (зокрема США і Канадою), організація НБСЄ повинна була сприяти розвитку діалогу між Сходом і Заходом в інтересах пом’якшення блокового протистояння. Вирішальне значення для глибокого якісного трансформування НБСЄ мала зустріч глав урядів країн-учасниць у Парижі в листопаді 1990 р. Цей саміт

⁹ Голос України. – 1993. – № 196. – 15 жовтня. – С. 1–4; Голос України. – 1994. – № 87. – 12 травня. С. 1–2.

¹⁰ Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво / Н. Мікула. – Львів, 2004. – 168–179.

¹¹ Україна–РЄ: напрями співпраці. Інформаційна довідка Міністерства закордонних справ України // Вісник центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1(7). – С. 96–100.

НБСЄ, констатувавши закінчення “холодної війни”, оголосив початок нової ери в міжнародних відносинах, прийняв Паризьку хартію для нової Європи – своєрідну програму утвердження демократії, миру та європейської єдності. Хартія передбачала створення нових структур НБСЄ: Рада Міністрів закордонних справ для регулярних політичних консультацій, Комітет високих представників для розгляду поточних справ і виконання ухвалених рішень (перейменованій 1994 р. у Постійну Раду), а також постійних органів: Секретаріат, Центр запобігання конфліктів і Бюро демократичних інститутів і прав людини. Значно розширили нормативну основу й активізували діяльність ОБСЄ постанови та рішення Гельсінського (1992), Будапештського (1994), Лісабонського (1996) і, особливо, Стамбульського (1999) самітів. На Стамбульському саміті прийнято Хартію європейської безпеки. Створено нові структури для посилення дієвості ОБСЄ – Форум співробітництва в галузі безпеки, Економічний форум, Парламентську асамблею ОБСЄ та ін¹².

На відміну від ООН, яка, згідно зі статутом, може використовувати збройні сили, ОБСЄ для досягнення основної мети – безпеки і стабільності в регіоні – використовує різні форми співпраці на підставі загальної згоди (консенсусу) всіх держав-учасниць організації: ОБСЄ діє через спеціальних координаторів, які співпрацюють із владними структурами держав або скеровує спеціальні місії в держави, де виникають етнічні чи релігійні конфлікти, а також з метою постконфліктних врегулювань.

Участь України в діяльності ОБСЄ – це пріоритетний напрям зовнішньої політики держави. Як зазначається в документі Верховної Ради від 6 липня 1993 р. “Основні напрями зовнішньої політики України”, співпраця з ОБСЄ сприяє входженню України до загальноєвропейського простору і використанню механізмів цієї організації з метою забезпечення її національних інтересів¹³.

Членство в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь держави у вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки і співпраці в регіоні, дає право порушувати питання загрози для національної та міжнародної безпеки, вимагати розслідування й обговорення випадків порушення принципів і норм ОБСЄ, що загрожують безпеці країни. Діяльність України в ОБСЄ сприяє реалізації її основних національних інтересів – утвердження та розвитку незалежної суверенної держави, забезпечення територіальної цілісності та недоторканості кордонів, стабільності міжнародного становища.

Участь України в ОБСЄ сприяє процесу демократизації, удосконалення її законодавства згідно з європейськими нормами. У національних інтересах України максимально використати експертну й іншу допомогу ОБСЄ у зміцненні засад демократії, верховенства права, розвитку ринкової економіки. Залучення ОБСЄ до вирішення проблем Автономної Республіки Крим, національних меншин – приклад прагматичної реалізації можливостей співпраці з цією організацією. На відміну від інших держав СНД, де ОБСЄ зберегла свої місії у зв’язку з невирішенням окремих етнічних конфліктів, з України в 1999 р. виведено місію і встановлено нову форму співпраці через Координатора проектів цієї організації. На сучасному

¹² Організація з безпеки та співробітництва в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osce.org/uk/ukraine/

¹³ Відомості Верховної Ради України. – № 27. – 6 липня.

етапі реалізуються різні проекти ОБСЄ, найважливіші з яких: комплексний огляд законодавства з прав людини, практична підтримка діяльності Верховного Суду України, забезпечення свободи засобів масової інформації, проект, спрямований на повернення й адаптацію кримських татар тощо. ОБСЄ виділяє кошти для реалізації цих проектів, що складаються з добровільних внесків держав-учасниць. Діяльність України в ОБСЄ сприяє прискоренню процесу її євроатлантичної інтеграції – стратегічної зовнішньополітичної мети. Така діяльність узгоджується з цілями і завданнями співробітництва України з ЄС, НАТО і Радою Європи.

ОБСЄ надає Україні чималі можливості для розвитку співпраці з ЄС, зокрема в питаннях спільної зовнішньої політики, взаємодії між ОБСЄ та європейськими миротворчими силами, в яких беруть участь українські військові підрозділи. Миротворча діяльність ОБСЄ на Балканах, у Придністров'ї, на Кавказі та в Центральній Азії сприяє підвищенню міжнародного авторитету нашої країни. Україна домагається реалізації своїх пропозицій щодо вдосконалення в ОБСЄ стратегії запобігання конфліктам. У жовтні 2001 р. у Києві проведено під егідою ОБСЄ семінар “Превентивні функції ОБСЄ: досвід, можливості, завдання”, на якому висловлено низку практичних порад для поліпшення діяльності цієї організації. Зважаючи на те, що ОБСЄ – єдина організація з питань безпеки в Європі, де Україна є рівноправним членом і може відстоювати національні інтереси в цій галузі, вона зацікавлена в підвищенні ефективності її роботи та зміцненні авторитету. Прийнявши змістовні документи на засіданні Ради Міністрів у грудні 2001 р. у Бухаресті про роль і завдання ОБСЄ в антитерористичній боротьбі, організація визначила новий важливий напрям у діяльності на XXI ст.¹⁴.

З перших кроків утвердження України на міжнародній арені розпочалася її співпраця з найпотужнішим військово-політичним союзом – Організацією Північноатлантичного договору – НАТО (North Atlantic Treaty Organization). Заснований під час “холодної війни” на підставі договору про спільну оборону, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р. 12 країнами Європи і Північної Америки (Бельгія, Велика Британія, Данія, Ісландія, Італія, Люксембург, Норвегія, Португалія, Франція, Канада і США), цей союз до початку 90-х років XX ст. мав яскраво виражену антикомуністичну спрямованість. У договорі від 4 квітня 1949 р. акцентувалося на тому, що країни-учасниці дбатимуть про колективну оборону, рішуче захищатимуть свободу, спільну спадщину всіх народів і їх цивілізацію, а збройний напад на одну із країн союзу розглядатимуть як напад на них усіх¹⁵.

Після революцій у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, розпаду СРСР і виникненням на його території незалежних держав розпочався процес трансформації НАТО. У прийнятому в Римі в листопаді 1991 р. документі глав держав та урядів країн-членів НАТО зазначено, що глибокі суспільно-політичні зміни в Центральній і Східній Європі знизили ризик агресії, однак виникли інші обставини, які важко спрогнозувати: непевний процес демократизації у країні, що

¹⁴ Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mfa.gov.ua/ua/about-ukraine.

¹⁵ Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nato.int/cps/uk/natolive/index.htm.

успадкувала ядерний потенціал СРСР і має могутню армію, міжетнічна ворожнеча і територіальні суперечності в окремих країнах євразійського простору загрожують втягнути в конфлікти зовнішні сили і перекинутися на країни НАТО. Зазначено, що на безпеці можуть позначитися й інші чинники, зокрема поширення зброї масового знищення, терористичні акції, зрив постачання життєво необхідних ресурсів. Нова концепція, враховуючи реалії кінця ХХ – початку ХХІ ст., ґрунтується на двох основних засадах: мета і функції альянсу у сфері безпеки зберігаються, проте треба використовувати і політичні засоби, зокрема діалог і співпрацю між НАТО й іншими державами в усіх галузях, пов'язаних із безпекою. Нова концепція передбачає зниження загальної чисельності збройних сил, широке використання сил негайного і швидкого реагування, зокрема багатонаціональних.

У грудні 1991 р. за участю міністрів закордонних справ країн-учасників НАТО, шести країн Центральної, Східної Європи і трьох держав Балтії була створена Рада Північноатлантичного співробітництва (РПАС). Перші кроки її діяльності засвідчили принципові зміни у взаємовідносинах НАТО зі східними сусідами. Поряд із країнами Балтії про намір приєднатися до РПАС заявила Україна та десять інших держав СНД. Уже у квітні 1992 р. у штаб-квартирі НАТО у Брюсселі розпочалися регулярні зустрічі міністрів оборони держав-членів із новими партнерами країн Центральної і Східної Європи. У квітні 1992 р. Україна приєдналась до РПАС. Одним із важливих етапів конкретної співпраці України з НАТО став 1994 р. У січні цього року відбувся саміт країн-членів НАТО, на якому було схвалено програму “Партнерство заради миру”, завданням якої визначено формування нових відносин безпеки між Північноатлантичним союзом і його партнерами у збереженні стабільності та миру. Країнам, зацікавленим у партнерстві з НАТО, запропоновано для підписання документ, який передбачав співпрацю в досягненні таких цілей: сприяння відкритості у плануванні національної оборони та формуванні військового бюджету; забезпечення демократичного контролю над збройними силами, підтримання готовності брати участь в операціях, здійснюваних під егідою ООН або НБСЄ; розвиток співпраці з НАТО у військовій сфері з метою здійснення спільного планування, навчальних маневрів, пов'язаних із миротворчою діяльністю; формування збройних сил, які можуть краще взаємодіяти з військовими з'єднаннями Північноатлантичного союзу. Після підписання цього документа кожна держава-учасниця подавала індивідуальний проект, де визначалися заходи співробітництва. Лише після схвалення індивідуального проекту штаб-квартира НАТО складала конкретну робочу програму партнерства, до виконання якої залучали адміністративні та військові структури союзу і країни-партнери. Така ускладнена процедура співпраці засвідчувала демократизм відносин між НАТО і державами-партнерами, кожна з яких зберігала повну суверенність у питаннях безпеки, демонструвала гнучкість підходів альянсу до різних країн. Україна однією з перших приєдналась до програми “Партнерство заради миру”. Міністр закордонних справ А. Зленко підписав 8 лютого 1994 р. документ, який започаткував активну співпрацю і зближення між альянсом та Україною¹⁶.

¹⁶ Офіційний сайт Місії України при НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nato.mfa.gov.ua.

Після 1994 р. співробітництво між НАТО й Україною перейшло у практичну площину. У 1995–1997 рр. у межах програми “Партнерство заради миру” проведено двосторонні навчання військових підрозділів на території України і країн НАТО, а український 240-й батальйон увійшов до складу миротворчих сил НАТО в колишній Югославії. Керівництво НАТО на практиці переконалося в надійності України як партнера. Після візиту президента Л. Кучми в червні 1995 р. у штаб-квартиру НАТО для підтвердження вагомості планів співробітництва з союзом послом України в Брюсселі призначено першого заступника Міністра закордонних справ Б. Тарасюка. У 1997 р. він очолив місію України при НАТО. У березні 1996 р. сторони приступили до юридичного оформлення відносин між Україною і НАТО, а у квітні того ж року Київ вперше відвідав Генеральний секретар альянсу Хав’єр Солана. Другий візит в Україну Х. Солана здійснив у травні 1997 р. Під час перебування у Києві він відкрив Центр інформації і документації НАТО, перший у країні-партнері НАТО. Центр не лише поширює цікаву інформацію про цю організацію, але й організовує поїздки до штаб-квартири депутатів і вчених. Ці візити засвідчили зріст зацікавленості НАТО у співпраці з Україною¹⁷.

Пожвавленню діалогу НАТО з Україною сприяла позитивна позиція українського уряду щодо планів розширення союзу на схід, висловлена Л. Кучмою в березні 1996 р. Вона контрастно виділялася на тлі протестів російського уряду про недопустимість розширення НАТО. Підтримка України планів розбудови НАТО, неухильне і точне виконання всіх зобов’язань, пов’язаних із партнерством, зумовили серйозні зрушення у відносинах альянсу з Києвом. Навесні 1997 р. розпочалися офіційні переговори між Україною і НАТО щодо “особливого партнерства”. Саме в цей час український уряд висловив сподівання, що НАТО підтримає зусилля України, спрямовані на досягнення її стратегічної мети – повної інтеграції в європейські та євроатлантичні структури безпеки¹⁸.

Новий, вищий рівень співпраці розпочався з підписання 9 липня 1997 р. Хартії про особливе партнерство між Україною й Організацією Північноатлантичного договору. У документі, підписаному Україною і представниками 16 країн-учасниць союзу, зазначено, що незалежна і стабільна Україна – один із основних чинників забезпечення стабільності в Центральній і Східній Європі та на континенті загалом. Союзники НАТО підтвердили позицію щодо підтримання суверенітету і територіальної цілісності України, її демократичного розвитку. Важливим положенням хартії стала домовленість про створення консультативного механізму для проведення спільних консультацій у випадку, коли Україна вбачатиме пряму загрозу своїй територіальній цілісності або безпеці.

До речі, коли деякі російські політичні діячі намагалися посилити дипломатичний тиск на Україну і висували їй необґрунтовані територіальні претензії, країни НАТО чітко висловлювали підтримку Києва. Для реалізації положень хартії у жовтні 1997 р. при штаб-квартирі НАТО у Брюсселі засновано постійну місію України,

¹⁷ Шинаровська О. Проблема взаємовідносин Україна-НАТО на сторінках польських ЗМІ / О. Шинаровська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.franko.lviv.ua/faculty/jur

¹⁸ Офіційний сайт Місії України при НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nato.mfa.gov.ua.

очолювану Надзвичайним і Повноважним послом, військову місію зв'язку, а також Державну міжвідомчу комісію з питань співробітництва з НАТО під головуванням Секретаря Ради національної безпеки й оборони. У листопаді 1998 р. затверджено державну програму співпраці України з НАТО на період до 2001 р., яка конкретно передбачала виконання основних завдань, визначених хартією. Наголосивши, що “Україна розглядає НАТО як найефективнішу структуру колективної безпеки в Європі”, програма чітко визначала співробітництво між Україною і НАТО у сфері цивільно-військових відносин, зокрема участь у Міжнародних оперативних силах і миротворчій діяльності, боротьбу з організованою злочинністю і тероризмом, в галузі науки і технологій, телекомунікаційних та інформаційних систем¹⁹.

Важливим випробуванням відносин України з НАТО стала війна в Косово. Певні українські політичні сили засуджували миротворчу операцію НАТО в Косово, наголошуючи на тому, що вона не санкціонована рішенням ООН. Запропонували посередницькі послуги у вирішенні проблеми через політичні переговори, Україна активно залучилася до процесу підтримки миру в цьому регіоні, відправивши туди військові формування у складі змішаного українсько-польського батальйону.

Поглибленням відносин між Україною і НАТО вирізняються перші роки нового століття. У лютому 2000 р. вперше в Києві відбулося засідання Комісії Україна–НАТО, а в червні того ж року засідання на рівні міністрів оборони. Водночас на території України відбулися спільні маневри військ країн НАТО в межах програми “Партнерство заради миру”. Особливою масштабністю вирізнялися навчання “Транс-Карпатія 2000” з метою подолання наслідків катастрофи та проведення гуманітарних операцій. Окрім України та деяких членів НАТО, в навчаннях взяли участь такі держави, як Швейцарія, Хорватія, Словаччина, Румунія, Словенія та Швеція²⁰.

Державна програма співпраці України з НАТО на період до 2001 р. була успішно виконана і в січні 2001 р. затверджено нову на 2001–2004 рр. Після двосторонніх зустрічей із керівниками структурних підрозділів НАТО в Києві створено відділ співробітництва з Північноатлантичним союзом, до якого ввійшло Управління міжнародних зв'язків та європейської інтеграції.

Заява Президента і Секретаря Ради національної безпеки й оборони в травні 2002 р. про намір України стати членом Північноатлантичного союзу стала логічним закінченням попередніх українсько-натівських відносин. Безумовно, на сучасному етапі союз ще не готовий прийняти Україну до свого складу, проте двосторонні відносини поглиблюватимуться і набуватимуть нових динамічних форм.

Україна особливого значення надає співпраці з Європейським Союзом (ЄС) – політичне й економічне міждержавне об'єднання, створене згідно з Маастріхтською угодою 1992 р. на підставі Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Євroatому.

¹⁹ Все про НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: economy-zt.info/files/Vse_pro_NATO.doc

²⁰ Співробітництво Україна–НАТО у сфері планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: univd.edu.ua/img_uni_general/integr/8.doc

Об'єднавчий рух у європейських країнах розпочався утворенням (згідно з Паризьким договором 16 квітня 1951 р.) Європейського об'єднання вугілля і сталі, до якого належало шість країн: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург. Перші кроки співпраці в межах ЄОВС дали підстави для розбудови нових напрямів та вдосконалення форм спільної діяльності. Згідно із Римським договором від 25 березня 1957 р. шести країн (ЄОВС), було створено ще дві формально самостійні, але тісно взаємопов'язані міждержавні організації: Європейський економічний союз ("Спільний ринок"), Європейську комісію з питань атомної енергії ("Євроатом"). Головна мета всіх трьох співтовариств – поетапна економічна, а згодом і політична інтеграція західноєвропейських держав. У процесі інтеграційного розвитку виникли спільні органи – Європейський парламент, Європейська рада, Рада Міністрів ЄС, Комісія європейських співтовариств і Європейський трибунал справедливості (Європейський суд). Внаслідок економічної співпраці країни "спільного ринку" впродовж 60–80-х років ХХ ст. досягли високих показників у всіх галузях економіки і поступово стали єдиною господарською структурою. Оцінивши переваги економічної співпраці, уряди інших європейських країн прагнули вступити до ЄЕС. Цей союз поступово розширився. Членами стали Великобританія, Данія, Ірландія (1973), Греція (1981), Іспанія, Португалія (1986), Австрія, Фінляндія, Швеція (1995). Об'єднання людських і сировинних ресурсів держав ЄС, наукового і технологічного потенціалів технічно найрозвинутіших європейських країн створює значні переваги у процесі виробництва для всіх держав, що входять до союзу. Основні завдання економічної співпраці: посилення економічної і соціальної взаємодії, створення єдиного внутрішнього ринку через усунення всіх перешкод для пересування товарів, послуг, капіталів, трудових ресурсів ("Європа без кордонів"), проведення єдиної фінансово-кредитної політики, запровадження безготівкових операцій і єдиної валюти²¹.

Угодою про Європейський Союз передбачено вдосконалення співпраці у внутрішній політиці, створення уніфікованих правових норм і кодексів, проведення єдиної соціальної політики і запровадження єдиного європейського громадянства, яке не відмінє національного. Ще 1985 р. усі країни ЄЕС (крім Великобританії та Ірландії) приєдналися до Шенгенських угод, які встановлюють єдині візові правила щодо жителів інших країн і регулюють режим вільного пересування громадян держав союзу. Основну функцію у формуванні зовнішньої політики країн ЄС виконує Західноєвропейський союз, який складається з країн-членів ЄС.

Сучасні зв'язки між Україною та ЄС ґрунтуються на політичній і міжнародно-правовій основі – Угоді про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною і ЄС, підписаній 14 червня 1994 р. Вона укладена на 10 років і передбачає співпрацю в політичних, економічних та гуманітарних питаннях, є правовою основою для поступового введення України в європейські інтеграційні процеси. Головна мета партнерства – забезпечення політичного діалогу між сторонами, що сприятиме розвитку тісних політичних й економічних відносин, науково-технічної і культурної співпраці. Завдання УПС – це також підтримка зусиль України у зміцненні демократії, розвитку економіки та закінченню її ринкових перетворень.

²¹ Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eeas.europa.eu/delegations/index_uk.htm

Економічні стосунки України і ЄС полягають в лібералізації на ринкових умовах для обміну товарами, сприяння експортерам та інвесторам, запровадженні єдиних стандартів та державній підтримці виробників, допомозі країн-членів ЄС у приєднанні України до ГАТТ/СОТ. Згідно з УПС, її виконання повинні забезпечити три спільні органи: Рада з питань співробітництва (на рівні міністрів закордонних справ), Комітет з питань співробітництва (представники України і Ради ЄС) та Парламентський комітет з питань співробітництва (форум парламентарів України і Євросоюзу). Реалізацію УПС започаткувала Рада Міністрів ЄС спеціальним рішенням від 28 листопада 1994 р. про спільну позицію щодо України. Проте введення в дію Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною ускладнювалося майже чотирирічним процесом її ратифікації парламентами європейських країн. Угода офіційно набула чинності 1 березня 1998 р., коли останньою її ратифікувала Португалія²².

Період 1994–1998 рр. ознаменувався значним прогресом у взаєморозумінні сторін, зближенні їх підходів до вирішення основних проблем двосторонніх стосунків. Це засвідчив перший саміт Україна–ЄС у Києві у вересні 1997 р. Після його проведення відбулися суттєві зміни у двосторонніх відносинах і внутрішньому забезпеченні інтеграційного процесу в Україні. Указом Президента від 24 лютого 1998 р. створено українську частину Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, яку очолив прем'єр-міністр України. Указом передбачено формування у всіх органах державної влади підрозділів для співпраці з ЄС. Створено також Національне агентство України з питань розвитку та європейської інтеграції.

У Люксембурзі 8–9 червня 1998 р. відбулося перше засідання УПС Ради з питань співпраці між Україною та ЄС. Під час засідання українська сторона офіційно заявила про бажання України набути асоційованого членства в ЄС. Це звернення прем'єр-міністра України до ЄС формально започаткувало курс України щодо її членства. Рада також обговорила чимало питань двосторонніх відносин, які виникають із взаємного інтересу, схвалила правила процедури Ради із співробітництва, прийняла Спільну робочу програму з впровадження УПС на 1998–1999 рр.²³

Указом Президента України 11 червня 1998 р. було затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС. Вона визначає основні напрями роботи органів виконавчої влади з метою досягнення нашою державою статусу асоційованого, а в майбутньому – повноправного члена ЄС. Шляхи опрацювання довготермінової стратегії відносин між Україною та ЄС стали предметом численних зустрічей у 1998 р. на різних рівнях. Зокрема, позиції сторін були викладені на консультаціях Україна–ЄС на рівні міністрів закордонних справ 24 вересня 1998 р. у Нью-Йорку.

Віденський саміт (16 жовтня 1998 р.) став важливою віхою у двосторонніх відносинах України та ЄС. Увагу керівників під час Другого саміту було повернуто до питань співпраці в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, кооперації з метою реалізації Угоди про партнерство і співробітництво. За результатами саміту підписано спільне прес-комюніке, де відображені важливі

²² Співробітництво з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk.

²³ Співробітництво між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua.

напрями майбутньої співпраці між Україною та ЄС у різних галузях. Двосторонні відносини Україна–ЄС у цьому документі схарактеризовані як “стратегічне та унікальне партнерство”.

Другий саміт продемонстрував послідовність зовнішньополітичного курсу України і підтвердив намір держави реалізувати стратегічний курс на інтеграцію до ЄС. Цей підхід простежувався і на першому засіданні Комітету з питань співпраці між Україною та ЄС 5 листопада 1998 р. у Брюсселі.

На засіданні Комітету створено шість підкомітетів, що охоплюють такі основні напрями УПС: 1) торгівлі та інвестицій; 2) фінансових, економічних питань і статистики; 3) енергетики, ядерних питань та навколишнього середовища; 4) митної, прикордонної співпраці, боротьби з відмиванням грошей і наркобізнесом; 5) транспорту, телекомунікації, науки і технологій, освіти та навчання; 6) вугілля, сталі, гірничої промисловості, сировинних матеріалів.

Рішення Віденського саміту ЄС 11–12 грудня 1998 р. стосовно розробки спільної стратегії ЄС щодо України було прийнято як вияв політичної волі ЄС, адекватну відповідь на прагнення України опрацювати довготермінову стратегію відносин Україна–ЄС. Насамперед, йдеться про відображення у стратегії бажання України стати повноправним членом ЄС, а також положень щодо: можливості набуття Україною найближчим часом статусу асоційованого члена, шляхів залучення України до європейського інтеграційного процесу; посилення співпраці в галузі юстиції та внутрішніх справ; сприяння адаптації українського законодавства до норм ЄС; відкриття ринків України та ЄС і залучення України до Європейського економічного простору; підтримка адаптації фінансового ринку України; збільшення інвестицій в Україну, зокрема за рахунок коштів ЄБРР (Європейського банку реконструкції і розвитку) та Європейського інвестиційного банку; залучення України до роботи Європейської конференції; облаштування кордонів України відповідно до норм ЄС; лібералізація візового режиму тощо²⁴.

Важливим внутрішнім кроком України на шляху інтеграції до ЄС був Указ Президента України Леоніда Кучми від 9 лютого 1999 р., яким затверджено низку заходів, спрямованих на адаптацію законодавства України до норм ЄС.

Серед вагомих подій у сфері європейської інтеграції відзначено інавгураційне засідання Українсько-польської конференції (УПК) (29 березня 1999 р., м. Варшава) та консультації міністрів закордонних справ Україна–трійка ЄС (13 квітня 1999 р., м. Київ). Діяльність УПК активізувала рух обох країн до ЄС, адаптацію законодавства України до норм ЄС, передачу польського досвіду європейської інтеграції Україні тощо. Наступне засідання УПК відбулося в Києві 7–8 липня 1999 р. На зустрічі міністрів закордонних справ Україна–трійка ЄС були обговорені актуальні питання міжнародного життя та двосторонніх стосунків Україна–ЄС²⁵.

Економічні питання двосторонніх відносин розглянуто під час Другого засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (26–27 квітня 1999 р.,

²⁴ Європейський Союз. Довідкове видання. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 27–33.

²⁵ Митрофанова О. Польща як стратегічний партнер України / О. Митрофанова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 155–156.

м. Люксембург). Сторони констатували успішність реалізації Спільної робочої програми стосовно впровадження УПС, затвердженої на минулорічному засіданні ради. Делегації України та ЄС зробили висновок, що Друге засідання Ради інтенсифікувало двосторонні відносини. Відзначено розбудову інституційних засад співпраці, що створило підґрунтя для розвитку міцного політичного й економічного партнерства між ЄС та Україною²⁶.

На Кельнському саміті ЄС 3–4 червня 1999 р. у висновках головної ЄС Німеччини Євросоюз зазначив досягнення якісно нового рівня у стосунках з Україною. У висновках акцентовано на важливому значенні, якого Євросоюз надає розробці Спільної стратегії ЄС щодо України. Цей документ повинен сприяти розширенню взаємовідносин між Україною та ЄС.

21 червня 1999 р. на саміті ЄС–США в Бонні виголошено Заяву ЄС і США щодо України. США та Євросоюз висловили задоволення розвитком стратегічного партнерства з Україною, наголосивши, що їх спільний стратегічний інтерес полягає в залученні України до євроатлантичних структур. Також визнали важливу роль України в розбудові відносин зі своїми сусідами та загалом трансатлантичних відносин. Вони надаватимуть всебічну підтримку для утвердження в Україні демократії та процвітаючої економіки. Така заява засвідчує певні зміни в усталеному сприйнятті нашої держави.

Важливою подією у відносинах між Україною та Європейським Союзом став Третій саміт Україна–ЄС, що відбувся 23 липня 1999 р. у Києві. На ньому обговорювали питання підготовки Євросоюзом стратегії щодо України, шлях України до інтеграції із ЄС, перебіг імплементації Угоди про партнерство та співпрацю, інші аспекти поглиблення двосторонніх відносин. Напередодні цієї зустрічі у верхах відбулося підписання угоди про інституційні засади програми транспортування нафти та газу “INOGATE”, яку фінансує ЄС у межах програми “TACIS”. Загалом обсяг товарообігу між Україною та ЄС на початку ХХІ ст. становив 6 538 466 тис. доларів США (з країнами СНД – 8 121 809 тис. доларів)²⁷.

У процесі реалізації Україною УПС виникла низка труднощів, зумовлених неузгодженістю окремих законодавчих актів із вимогами угоди, зокрема відсутня уніфікація ставок акцизного збору, немає цивілізованого механізму захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції тощо. Важливе завдання – це створення сприятливих умов для збільшення експорту українських товарів на ринки ЄС.

Програма технічної допомоги ЄС країнам СНД “TACIS”, прийнята 1991 р., покликана сприяти створенню ринкової економіки та демократизації суспільства. Програма уже не відповідає запитам України, на цьому акцентовано на саміті Україна–ЄС у вересні 1997 р. Уряд, підтвердивши курс на співпрацю з ЄС, пропонував переглянути концептуально позицію Заходу щодо надання допомоги Україні як суб’єкту СНД або використання програми “PHARE”, що діяла на той час в Польщі,

²⁶ Грицяк І. Право та інституції Європейського союзу / І. Грицяк. – Київ, 2006. – С. 137–152.

²⁷ Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eeas.europa.eu/delegations/index_uk.htm

Угорщині та країнах Балтії. Співпраця ЄС з Україною не є частиною відносин ЄС–СНД, на чому ґрунтується програма “ТАСІС”, яка виникла в період розпаду СРСР. Навіть за оцінками експертів ЄС ця програма неефективна²⁸.

У грудні 1999 р. країни ЄС прийняли спільну стратегію щодо України, де зафіксована основна мета й інструменти розвитку співпраці, а конкретні питання залишені для вирішення у процесі її реалізації. На думку експертів ЄС, такий підхід значно підвищить ефективність прийняття подальших рішень щодо конкретних кроків у співпраці з Україною, оскільки, за положенням Амстердамської угоди, у схваленні важливих зовнішньополітичних питань вирішальна роль належить кваліфікованій більшості, а не консенсусу.

Найважливіше завдання України у співпраці з ЄС – стати асоційованим членом цього союзу. Європейська угода про асоційоване членство – основа для співпраці з ЄС, і вона сформульована на таких принципах, як і один з головних установчих документів – Угода про Європейське економічне співтовариство. Це дає змогу країні – асоційованому члену долучитися до всіх інтеграційних процесів у межах ЄС. Шлях до вступу в ЄС окремих країн Центральної Європи засвідчує, що період асоційованого співробітництва між Україною та ЄС може тривати декілька років. Обов’язкова умова членства в ЄС – досягнення рекомендованих європейських стандартів виробництва, згідно з якими країна – член Євросоюзу не може допускати дефіциту бюджету понад 3 % і знизити щорічну інфляцію до 1,5 % та необхідність приведення законодавства України до найважливіших європейських норм.

Із серпня 1992 р. Україна розпочала співпрацю з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) – спеціалізованою міжнародною економічною організацією, заснованою в 1991 р. із метою сприяння ринковій економіці й демократії у країнах Центрально-Східної Європи та СНД. Банк видає кредити на комерційних засадах державним і приватним структурам під конкретні проекти, здійснює прямі інвестиції, фінансування через посередників, а також надає підтримку у проведенні приватизації та розвитку підприємництва.

На відміну від інших банків, він співпрацює не лише з державними структурами, а й приватним сектором. Підтримка приватного сектора – основне завдання ЄБРР, який прагне скеровувати туди не менше 60 % фінансування. ЄБРР тісно співпрацює зі Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Європейським інвестиційним банком та іншими організаціями. Членами банку є 60 держав, зокрема всі країни ЄС. Вищий орган ЄБРР – Рада керівників, до якої належать міністри фінансів усіх країн-членів.

Україна активно співпрацює у фінансовій сфері з ЄБРР. До кінця 90-х років ХХ ст. сторони ухвалили 27 проектів на загальну суму 659,7 млн єкю, 20 з яких передбачалось реалізувати у приватному секторі. Кошти спрямовували передусім на розвиток в Україні харчової та нафтогазової промисловості, транспорту, сільськогосподарства і зв’язку. Крім інвестицій, ЄБРР сприяє технічній співпраці, структурній перебудові українських підприємств, організаційному розвитку приватизованих підприємств. Банк здійснює посередництво між країнами “великої

²⁸ Програма ТАСІС та її результати в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eufunds.in.ua.

сімки” і Україною в реалізації програми “Укриття”, яка передбачала перетворення Чорнобильського саркофага в безпечну екологічну систему. Ще в лютому 1993 р. “велика сімка” запропонувала ЄБРР відкрити рахунок ядерної безпеки для отримання внесків від країн-донорів, було схвалено статут фонду. Спеціальний фонд відкрито у грудні 1997 р., коли надійшли внески від 14 країн на 260,6 млн екю²⁹.

У листопаді 1996 р. (ще до офіційного відкриття фонду) було підписано проєкт фінансування безпеки Чорнобильської АЕС на 188,1 млн екю. Він став лише частиною узгодженої програми підтримки рішення України про закриття 2000 р. ЧАЕС.

На саміті країн “великої сімки”, країн ЄС та України в червні 1997 р. у Денвері схвалено проєкт впровадження багатостороннього фінансового механізму для допомоги в перетворенні ЧАЕС і навколишнього району в екологічно чистий простір за програмою “Укриття” (Shelter implementation plan – SIP). Держави “великої сімки” зобов’язалися виділити на реалізацію плану 300 млн доларів, а країни ЄС – 100 млн екю. Програма SIP передбачала: мінімізувати руйнування укриття четвертого блоку ЧАЕС, створити гарантії безпеки для працівників, розробити довготривалу стратегію переходу до екологічно безпечного довкілля.

У вересні 1997 р. під головуванням віце-президента США А. Гора і Президента України Л. Кучми відбулася конференція, було залучено 13 країн-донорів фонду. ЄБРР уклав угоди на суму понад 200 млн екю. Проте після закриття ЧАЕС у грудні 2000 р. у впровадженні цієї програми виникли певні труднощі, пов’язані з невиконанням державами-донорами взятих фінансових зобов’язань. Загальна вартість проєкту закриття ЧАЕС і ліквідації наслідків аварії, за підрахунками української сторони, – 1 725 млн доларів. За підрахунками спеціалістів ЄБРР, ця сума значно менша. Тому й виникли додаткові труднощі. На пропозицію “великої сімки” ЄБРР бере участь у фінансуванні проєкту завершення другого блоку Хмельницької та четвертого блоку Рівненської атомних електростанцій. Внаслідок організованих протестів проти будівництва атомних електростанцій у країнах ЄС, банк двічі припиняв фінансування добудови енергоблоків³⁰.

На початку ХХІ ст. на стадії розробки перебувало десять проєктів ЄБРР, які стосувалися підтримки фінансового сектора, сільського господарства та приватного сектора. Розглядаються проєкти створення фонду для малого бізнесу. Ці проєкти і їх впровадження ЄБРР пов’язує з прискоренням трансформації в економіці України.

У грудні 2012 р. Європейський Союз висловив свої міркування щодо поступу України у трьох ключових площинах: виборчій, судовій та економічній. Здійснення цих кроків уможливить підписання Угоди про асоціацію. Партнерство, без сумніву, сприятиме реформаторським зусиллям та позитивним змінам в Україні.

²⁹ Офіційний сайт Європейського банку розвитку і реконструкції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.ebrd.com.

³⁰ Міжнародне співробітництво у контексті подолання наслідків Чорнобильської катастрофи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unesco.mfa.gov.ua/ua./chernobyl-disaster/.